

**ТЕКСТ КРИЗЬ ПРИЗМУ КАТЕГОРІЇ ЗВ'ЯЗНОСТІ У ПОСТМОДЕРНІЗМІ НА МАТЕРІАЛІ
РЕАЛІЗАЦІЇ ЛІНГВІСТИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО КОМПОНЕНТУ СЛІД
У ДИСКУРСІ ЧЕРЕЗ АНАФОРИЧНИЙ ВИД ЗВ'ЯЗКУ**

Тему статті присвячено одному з аспектів реалізації категорії зв'язності у постмодерністському дискурсі на основі анафоричного зв'язку у поєднанні із лінгвістико-філософським компонентом СЛІД. Текст слугує основним об'єктом дослідження у даній роботі. Ілюстративним матеріалом для статті слугують художні твори українського та американського письменників-постмодерністів. Дослідження дозволяє застосовувати нову інформацію у якості матеріалу для аналізу текстів з метою поглиблення наукових розвідок у галузі досліджень проблем зв'язності тексту та як учбовий матеріал для студентів філологічних факультетів.

Сучасний текст поєднує у собі фактор комунікативної направленості, антропоцентричної парадигми та виникнення нових денотативних та конотативних просторів на основі мовно-мисленнєвої діяльності людини, створюючи, у свою чергу, певну мовну картину світу – дискурс. Текст – мовна багаторівнева одиниця із креатологічною функцією, складна система, якій притаманна певна кількість категорій, що означає складність та насиченість лінгвістичними компонентами.

Як зазначає З. Я. Тураєва, інтерес до вивчення тексту зумовлений прагненням пояснити мову як глобальне явище із точки зору сучасного мовознавства, як цільний засіб комунікації, глибше вивчити зв'язки мови із різними сторонами людської діяльності, які реалізуються через текст. Такий інтерес пояснюється прагненням досягнути за допомогою тексту мову, живу та багатогранну, досягнути мовні закономірності, які виявляють себе лише при функціонуванні мовних одиниць у відрізках більших, ніж речення [1].

За Жаком Деррідою, світ є текстом, а текст – єдиною можливою моделлю реальності [2]. Самосвідомість особистості також уподібнюється "сумі текстів", що вступають у взаємодію з іншими текстами, які утворюють культуру. Світ сприймається як нескінченний, безмежний текст [3].

Як зазначає І. Р. Ільїн, вчені, що досліджували організацію текстових структур творів постмодернізму (Л. Лодж, Д. Фоккема), виявили різноманітні способи створення ефекту умисного розповідного хаосу, фрагментованого дискурсу стосовно сприйняття світу як розірваного, відчуженого, із відсутністю закономірності, впорядкованості та змісту. Способи, за допомогою яких постмодерністи демонтують традиційні розповідні зв'язки всередині твору, відкидають звичні норми його організації. Письменники-постмодерністи розширюють художній простір твору за рахунок "мета-тексту", під яким розуміються усі конотації, що додаються читачем до денотативного значення слів у тексті, тобто до "простого текстуального змісту" [4].

Постмодерністська свідомість, багатогранність відчуття, хаотичне сприймання довколишнього середовища зумовлюють складність дискурсивних образів, що виникають у процесі реалізації думки. Встановивши орієнтир, автор має розмотувати дискурсивний ланцюг у тому чи іншому напрямі, направляючи таким чином кроки адресату, ніби креслячи йому мапу і забезпечуючи перлокутивний ефект. Але у вихорі виникаючих образів референт ховається у численні відгалуження значень та пояснень – *слідів* референту. Пошук їх забезпечує істинне розуміння.

Категорія зв'язності досліджує реалізацію зв'язків між рівнями тексту та його складовими та забезпечує досягнення перлокутивного ефекту між двома учасниками дискурсу: ВІДПРАВНИК (ТЕКСТ, АВТОР ТЕКСТУ) – АДРЕСАТ (ЧИТАЧ, АУДИТОРІЯ).

Категорія зв'язності відповідає за донесення інформації від адресату до адресанту та сприяє реалізації антропоцентричного аспекту у галузі наукових розвідок в тексті.

Мета статті: виявлення та аналіз одного із варіантів реалізації категорії зв'язності у постмодерністському дискурсі на прикладі порівняння окремих частин художніх творів письменників-постмодерністів.

Ілля Ільїн вказує, що слід – термін постструктуралізму, що був запозичений Ж. Деррідою від французького філософа Е. Левінаса та інтерпретований ним у працях 1967 року ("Письмо та розрізнення"). Виходячи із положень лінгвіста Ф. де Сосюра про довільний характер знаку, тобто про невмотивованість вибору того, що позначає та відсутності між ним та тим, що позначають, природного зв'язку, Дерріда зробив висновок, що слово та поняття, що позначається за допомогою нього, ніколи не можуть бути одним і тим самим, оскільки те, що позначається ніколи не є присутнім у самому знаку. Дерріда, як зазначає Ільїн, вказує, що сама можливість поняття "знак" як вказівки на реальний предмет має на увазі заміщення його за допомогою знаку у тій системі розрізень-визначень, якою є мова сама по собі та залежить від відкладання на майбутнє саме того "хапання" (сприймання) свідомістю читача такого предмету чи уявлення про нього [4]. І. Ільїн вважає, що інтервал, який розділяє знак та явище, що визначається за допомогою нього, з плином часу (разом із використанням знаку у системі інших знаків, тобто у мові) перетворює знак у "слід" такого явища. У результаті слово втрачає свій прямий зв'язок із тим, що воно позначає, із референтом або із своїм "походженням", із причиною, що дала поштовх його породженню [4].

У такому разі під час дослідження дискурсивного ланцюга, в якому варто виділити ядрове (головне) слово або конструкцію, важливо відслідкувати саме ланцюг послідовностей, виражених за допомогою мовних засобів, що призвели до того, чи іншого мовно-дискурсивного результату і пошук референту при цьому головна мета.

Вищезазначена інформація дозволяє зробити висновок, що відслідковування референту, вихідного чинника формування дискурсивного образу, того чи іншого варіанту інформації є основним завданням дослідження у даній сфері. І лінгвістико-філософський компонент Слід допомагає у цьому. Постмодерністський дискурсивний ланцюг у такому випадку є цікавим матеріалом для дослідження, оскільки формування неочікуваних, неklasичних образів вимагає пояснення, хоча б авторові для самого себе, і пошук референту у такому випадку чи не єдиний спосіб досягнення перлокутивного ефекту. Рух до попередніх образів, що могли слугувати чинником формування нового, або звернення до подальшого інформативного поля є в даному випадку шляхом вирішення поставленого питання.

Одним із засобів пошуку референту, за Андрієм Кібріком, може бути анафора. Анафора – використання мовних виразів, які можуть бути проінтерпретовані лише із урахуванням іншого, як правило, попереднього фрагменту тексту. Для виконання анафоричної функції використовуються займенники 3 особи, а також вказівні, зворотні, відносні. Термін "анафора" застосовується також до іменних референтних груп, які можуть бути проінтерпретовані без контексту, але не повністю [5]. Андрій Кібрік зазначає, що коли мовцю потрібно назвати, іменувати певний референт, то він має в активі деякий репертуар мовних засобів – від розповсюджених іменних груп до нульових виразів. Під час референціального вибору, мовець має забезпечити можливість підтримки чи "відслідковування" референції, тобто гарантувати, що адресат буде в змозі встановити тотожність зазначених референтів (у інакшому випадку мовець потерпає від "комунікативної невдачі") [5].

Когнітивні та квазі-когнітивні моделі анафори достатньо розповсюджені у сучасній лінгвістиці і різні автори використовують різні понятійні системи. Андрій Кібрік зазначає, що Т. Гівон у своїй роботі про референціальний вибір використовував поняття неперервності (доступності) топіка, і показав іконічний зв'язок між статусом референту та об'ємом формального засобу: чим доступніший (активний) референт, тим більш економічний засіб використовується для нагадування про нього [5].

Отже, чим складніший для розуміння референт, тим більше "зусиль" потрібно для його пояснення, розкриття теми.

Андрій Кібрік наголошує, що центральний тип анафори – анафора з антецедентом, який легко визначити і між ними існує явна кореферентність. Така модель є основною за частотою у дискурсі і за місцем у системі мови. Ось який приклад наводить у своїй статті А. Кібрік: "Куди його не кинь, а бумеранг летить по колу" [5].

Враховуючи попередню практичну інформацію, головна схема-ідея Слїду має виглядати так:

СЛІД 1 → СЛІД 2 → СЛІД 3 → ПОШУК РЕФЕРЕНТУ (його значення)

При чому *слїди*, реалізовані за допомогою анафоричного зв'язку, є означеннями-поясненнями, спробами пошуку референту і фінальна ланка завершує той самий пошук. Пошук є притаманним мистецтву постмодерну, оскільки у хаосі інформації важко адекватно і одразу вибрати потрібне будь-що, у дискурсі це – лексема, вираз і т. д. Тривалий пошук, уточнення забезпечують вищий перлокутивний ефект, кращу взаємодію із читачем, а отже, як найповніше реалізують категорію зв'язності тексту.

Уся вищезазначена інформація дозволяє виділити у конкретних прикладах ті чи інші види анафоричних аспектів реалізації категорії зв'язності та розглянути їх безпосередньо через лінгвістико-філософський компонент Слід у постмодерністському дискурсі. Прикладом може слугувати глава під назвою *Застереження* з оповідання українського письменника-постмодерніста Василя Слапчука "Клітка для неба" [6]:

Серафіта була незвичайною дівчиною.

– *Не відчуваю себе жінкою, – казала вона.*

Коли я почув це від неї вперше, то відчув занепокоєння. Подумав, що вона нетрадиційної орієнтації. Одразу ж підбадьорив себе: "Моя любов поверне її у нормальне русло".

– *У мене лише тіло жінки, – продовжувала Серафіта. – Насправді ж – у мене нема статі.*

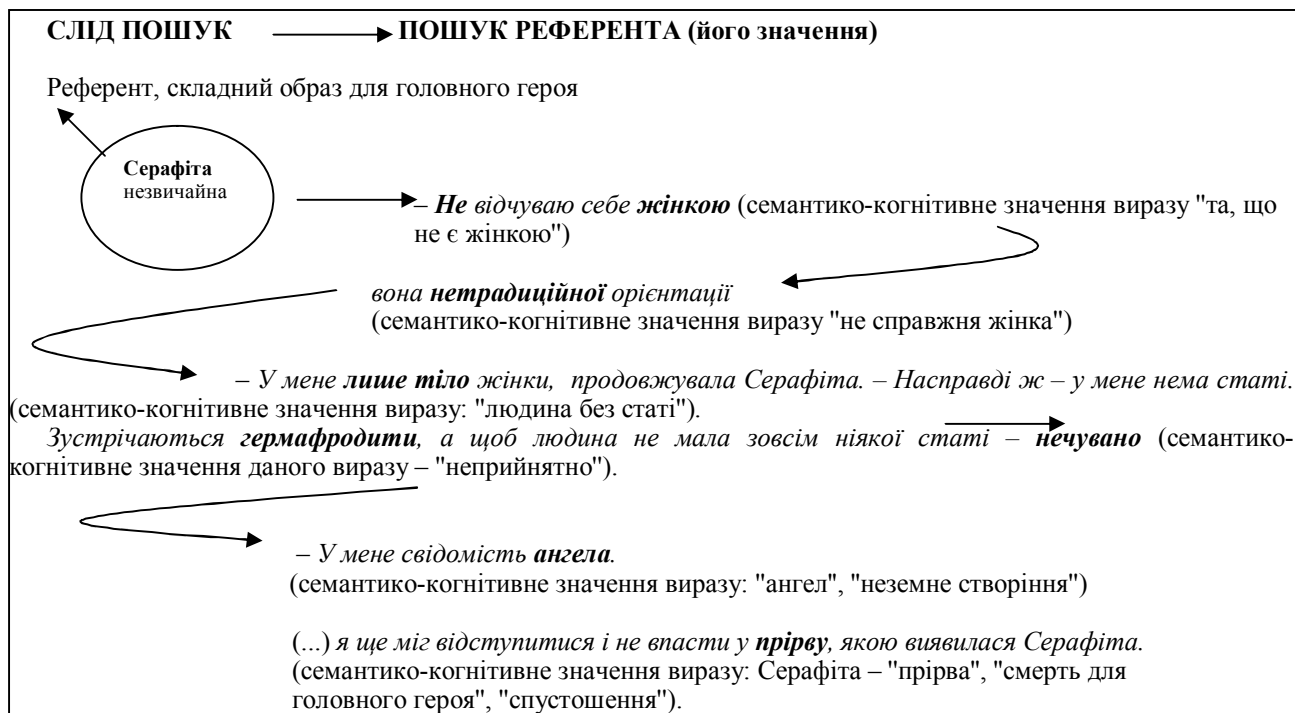
Я був переконаний, що так не буває. Зустрічаються гермафродити, а щоб людина не мала зовсім ніякої статі – нечувано.

– *У мене свідомість ангела.*

(...) Серафіта поводитися як звичайна жінка, яка виявляє свою симпатію до чоловіка (...). А дарма. Тоді ще було не пізно, я ще міг відступитися і не впасти у прірву, якою виявилася Серафіта.

Варто зауважити, що виявлення анафоричного зв'язку має місце не просто у реченні, а у НФЄ – надфразовій єдності. За І. Р. Гальперіним, НФЄ – складна структурна єдність, складається більш ніж з одного самостійного речення, має смислову цільність у контексті зв'язного мовлення і виступає як частина завершеної комунікації [7]. Саме у НФЄ анафоричний тип зв'язку розкривається якнайповніше, оскільки одиницею такого зв'язку є речення, а зв'язок полягає у вияві аспекту поєднання таких речень. Уся глава є НФЄ, суцільним дискурсивним ланцюгом із центральним типом анафоричного зв'язку, оскільки наступний анафоричний вираз *вона* у другому реченні можна зрозуміти лише на тій основі, що відповідний референт "Серафіта" є у попередньому реченні, де *Серафіта* – іменна група, антецедент анафоричного займенника, що, як пояснює А. Кібрік, відсилає до антецедента.

Розглянемо такий дискурсивний приклад у схемі:

Шлях до фіналу:

Серафіта —> незвичайна —> несправжня жінка —> гермафродит —> ангел —> прірва.

Серафіта виявляється для головного героя прірвою, від якої він не зміг відступитися. Вона не принесла йому бажаного щастя. Від початкового піднесено-містичного семантико-когнітивного значення лексем автор приходиться до різкої фінальної лексеми і зупиняє пошук.

Дискурсивний ланцюг завершено означенням-лексемою "прірва". Пошук референту, що був виражений засобами анафоричного зв'язку також завершено.

У главі *День, коли прийшов кінець світу* роману американського письменника Курта Воннегута "Колиска для кішки" [8] є наступна НФС:

Listen:

When I was a younger man – two wives ago, 250,000 cigarettes ago, 3,000 quarts of booze ago.

When I was a much younger man, I began to collect material for a book to be called The Day the World Ended.

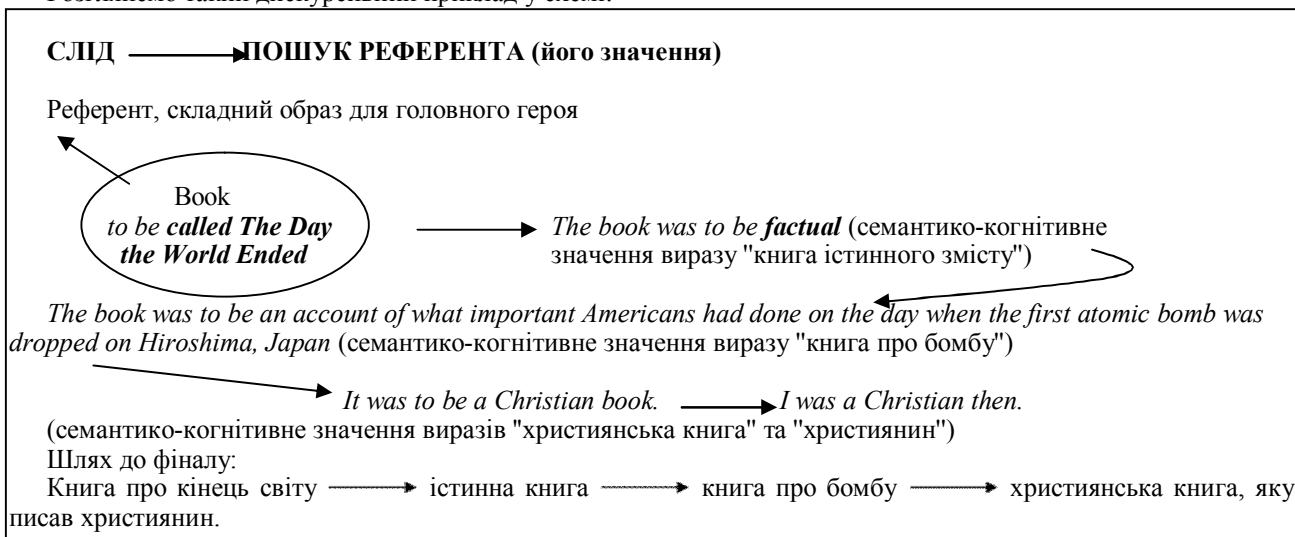
The book was to be factual.

The book was to be an account of what important Americans had done on the day when the first atomic bomb was dropped on Hiroshima, Japan.

It was to be a Christian book. I was a Christian then.

I am a Bokononist now. (.....)

Розглянемо такий дискурсивний приклад у схемі:

Під час аналізу даного прикладу можна відмітити центральний тип анафоричного зв'язку, оскільки наступні анафоричні вирази у вигляді іменника *the book* та займенника *it* можна зрозуміти лише на тій основі, що відповідний референт *a book to be called The Day the World Ended* є у попередньому реченні. Це іменна група, антецедент анафоричного займенника.

Пошук референту у дискурсивному ланцюзі завершено. Визначено, що книга "День, коли настав кінець світу" мала бути християнською, що виражено за допомогою семантико-когнітивної групи.

Вищезазначене дослідження виявило тенденцію, коли категорія зв'язності реалізується за допомогою виявлення референту у дискурсивному ланцюзі із залученням засобу анафоричного зв'язку. Дослідження дозволяє застосовувати нову інформацію у якості матеріалу для аналізу текстів з метою поглиблення наукових розвідок у галузі досліджень проблем зв'язності тексту та як учбовий матеріал для студентів філологічних факультетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Тураева З. Я. Лингвистика текста : (Текст: структура и семантика) : [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 "Иностр. яз."] / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
2. Derrida J. Structure, sign, and play in the discourse of human sciences / J. Derrida ; [ed. by R. Macksey, E. Donato] // The structuralist controversy. – Baltimore, 1972. – 267 p.
3. Філософія ХХ століття : [навчальний посібник] [Електронний ресурс]. – М. : ЦІНО суспільства "Знання" Росії, 1997. – 288 с. – Режим доступу до кн. : <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio>.
4. Ильин И. Постмодернизм. Словарь терминов [Електронний ресурс] / Илья Петрович Ильин. – М. : INTRADA, 2001. ISBN 5-87604-044-4. – Режим доступу : [terme.ru/...](http://terme.ru/)
5. Кибрик Андрей. АНАФОРА : Интернет энциклопедия Кругосвет [Електронний ресурс] / Андрей Кибрик. – Режим доступу : www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/.../ANAFORA.html.
6. Слпчук Василь. Квітка для неба : [повісті] / Василь Слпчук. – Київ : Факт, 2007. – 280 с.
7. Гальперин Илья Романович. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – [изд. 5-е, стереотипное]. – М. : КомКнига, 2007 – 144 с.
8. Kurt Vonnegut. Cat's Cradle [Електронний ресурс] / Vonnegut Kurt. – Режим доступу : webreading.ru/sf/_sf/kurt-vonnegut-cats.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Turaeva Z. Ya. Lingvistika teksta : (Tekst : struktura i semantika) [Text Linguistics : (the Text : Structure and Semantics)] : [ucheb. posobie dlia studentov ped. in-tov po spets. № 2103 "Inostr. yaz."] / Z. Ya. Turaeva. – M. : Prosveshchenie, 1986. – 127 s.
2. Derrida J. Structure, sign, and play in the discourse of human sciences / J. Derrida ; [ed. by R. Macksey, E. Donato] // The structuralist controversy. – Baltimore, 1972. – 267 p.
3. Filosofiiia XX stolittia [Philosophy of the XX Century] : [navchal'nyi posibnyk] [Elektronnyi resurs]. – M. : TSINO suspil'stva "Znannia" Rosii, 1997. – 288 s. – Rezhym dostupu : <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio>.
4. Il'in I. Postmodernism. Slovar' terminov [Postmodernism. Glossary of Terms] [Elektronnyi resurs] / Il'ia Petrovich Il'in. – M. : INTRADA, 2001. ISBN 5-87604-044-4. – Rezhym dostupu : [terme.ru/...](http://terme.ru/)
5. Kibrik Andrei. ANAFORA : Internet entsiklopediia Krugosvet [Anaphora : Internet Encyclopedia Around the World] [Elektronnyi resurs] / Andrei Kibrik. – Rezhym dostupu : www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/.../ANAFORA.html.
6. Slapchuk Vasil'. Kvitka dlia neba [Cage for the Sky] : [povisti] / Vasil' Slapchuk. – Kiev : Fakt, 2007. – 280 s.
7. Gal'perin Il'ia Romanovich. Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniia [Text as an Object of the Scientific Investigation] / I. R. Gal'perin. – [izd. 5-e, stereotipnoe]. – M. : KomKniga, 2007 – 144 s.
8. Kurt Vonnegut. Cat's Cradle [Elektronnyi resurs] / Vonnegut Kurt. – Rezhym dostupu : webreading.ru/sf/_sf/kurt-vonnegut-cats.

Матеріал надійшов до редакції 26.01. 2012 р.

Krotenko L. B. The Text Studying on the Basis of the Coherence Category in the Postmodernism on the Material of Linguistic and Philosophical Component "Trace" Realization in the Discourse Using the Anaphoric Type of Cohesion.

Тема статті присвячена одному з аспектів реалізації категорії зв'язності в постмодерністському дискурсі на основі анафоричного типу зв'язку в поєднанні з лінгвістико-філософським компонентом СЛЕД.

Художественные произведения украинского и американского писателей-постмодернистов служат иллюстративным материалом для статьи. Исследование позволяет использовать новую информацию в качестве материала для анализа текстов с целью углубления научных разработок в сфере исследования проблем связности текста и как учебный материал для студентов филологических факультетов.

Krotenko L. B. The Text Studying on the Basis of the Coherence Category in the Postmodernism on the Material of Linguistic and Philosophical Component "Trace" Realization in the Discourse Using the Anaphoric Type of Cohesion.

The article is dedicated to one of the aspects of the coherence category realization in the Postmodernistic discourse on the basis of anaphoric type of cohesion in the combination with the linguistic and philosophical component "trace".

Novels of the Ukrainian and American Postmodernistic writers are the illustrative material for the article. The investigation allows using the new information as a material for texts analysis for studying the sphere of coherence in the text, and as the teaching material for students of philology department.